

GEEN DEMOCRATIE OP EEN KOOPJE

*Speech Jacques Wallage bij zijn afscheid als voorzitter van de Raad voor het openbaar bestuur
Den Haag 29 juni 2017*

Ik heet u van allen hartelijk welkom en stel het zeer op prijs dat u bent gekomen.

De Raad voor het openbaar bestuur is gericht op het beter doen functioneren van de democratie en het openbaar bestuur. Onder Jos van Kemenade¹ stond al het vertrouwen van de burger centraal. Wij hebben dat de afgelopen jaren verder uitgediept. Op de huid gezeten door de grote paradoxen van deze tijd. Er is een groot vertrouwen in het stelsel. Als je de burgers vraagt “Heeft u vertrouwen in de democratie?” dan zegt 80% ja. Internationaal staan we aan de top. Een tegelijkertijd is er weinig vertrouwen in politici en politieke partijen en dat vertrouwen loopt terug. Dat is een hele grote paradox. Je kunt niet alleen maar de vlag uithangen voor de populariteit van het stelsel en je geen zorgen maken over die super kritische houding van de bevolking naar degenen die dat stelsel moeten dragen.

Het SCP polste de bevolking en kwam tot de conclusie dat men meer democratie en minder politiek wil. Dan staan we er dus niet goed op, hoe laat het ook is. Een andere paradox is dat er een overvloed aan informatie en kennis is, en tegelijkertijd een hausse aan fact free politics en alternatieve feiten. De politisering van de informatie ondermijnt het serieuze advieswerk. Het idee van “nou ja, dat is ook maar een mening”, is dodelijk voor het serieus analyseren van de feiten en daarover adviseren.

We hebben de grote vragen niet geschuwd. We brachten “*Vertrouwen op democratie*” uit en we stelden - denk ik voor het eerst heel scherp - de cultuurverschillen tussen de verticale en horizontale wereld aan de orde. Met ‘*Sturen en verbinden*’ hebben we dat uitgebreid. Als je kijkt naar het parlement, de ambtelijke organisatie en de ministerraad, dan zijn dat instituties die al heel lang op om en nabij dezelfde wijze werken. En de wereld is fundamenteel veranderd. En dus moeten die instituties hun werkwijze ook aanpassen. Die spanning hebben wij geanalyseerd en naar voren gebracht.

Gisteren verscheen ons laatste rapport “*Democratie is meer dan politiek alleen*”. Natuurlijk is de representatieve democratie cruciaal. Dat je mag kiezen, dat is cruciaal. Maar er is ook zoiets als de democratie van de leefomgeving. Wat heb je eigenlijk te vertellen aan de universiteit als je daar studeert? Wat voor invloed heb je eigenlijk als huurder bij een woningcorporatie? Wat betekent het eigenlijk als je in een zorginstelling leeft? Jouw democratie. We hebben in dat rapport geprobeerd de gedachten te openen over de vraag: “Hoe versterk je de parlementaire democratie door een bredere democratie?” Ik hoop dat veel mensen er kennis van nemen en over debatteren want het zou wel eens een route kunnen zijn voor geleidelijk herstel van ook het vertrouwen in politici en politieke partijen.

We probeerden langs verschillende wegen de afstand te overbruggen tussen de tekentafels van de overheid en de keukentafels van de mensen. De noodzaak burgers serieus te nemen en fatsoenlijk te behandelen. We hebben in “*Loslaten in vertrouwen*” een cultuur geschetst die nog niet zoveel voorkomt. Politici zijn de laatste om te ontkennen dat dat zo werkt en ik heb het ook zelf gedaan. Maar politici zijn blij dat ze iets kunnen doen, ze proberen het bord vol te schrijven, invloed uit te oefenen en een programma uit te voeren. Maar men zit daar toch wel voor de burger die ook ruimte moet krijgen.

¹ Jos van Kemenade was tussen 2005-2009 voorzitter van de Raad voor het openbaar bestuur

“Loslaten in vertrouwen” was een hit. Ik geloof dat dit rapport meer dan 13.000 keer gedownload is. Je kunt nergens in het land zijn of mensen beginnen over die adviezen. Voor een adviesraad, die toch ook vaak wordt gezien als een grijs gezelschap, is het fantastisch dat we dat bereikt hebben.

We hebben in *“Hoe hoort het eigenlijk? Passend contact met de overheid”* geprobeerd uiteen te zetten dat de burger niet altijd zijn zin hoeft te krijgen, maar dat hij in het proces wel eerlijk en rechtvaardig behandeld wil worden. Het belang van procedurele rechtvaardigheid. En heel eerlijk gezegd, als je kijkt naar hoe klachten worden afgedaan en mensen soms bejegend worden, dan geeft dat te denken. We hebben in al die jaren veel contact gehad met de Nationale ombudsman. En dan zie je in die klachtenstructuur een burgerpositie waar de overheid meer van moet leren dan zij tot nog toe doet.

We legden hopelijk de vinger op een aantal zere plekken. De spanning tussen taak en schaal bespraken wij in ons rapport *“Het einde van het blauwdruk-denken”*. Wij stelden daarin dat de overheid niet één model naar beneden toe moet drukken, want dan ga je over dat model discussiëren en komt er geen proces op gang waarin taak en schaal weer in balans kunnen komen. Richard van Zwol, wiens aanwezigheid ik hier vandaag zeer op prijs stel, stelde in zijn rapport *“Maak verschil”* het verschil tussen de regio's aan de orde. Dat sluit aan op het denken van de Rob, namelijk dat we toe moeten naar een bestuurlijke schaal waarop mensen zich feitelijk bewegen en waar de economische dynamiek bestaat. En dan zijn gemeentegrenzen en provinciegrenzen irrelevant. Daar moeten we iets op vinden en heel eerlijk gezegd, dat hebben we nog niet gedaan. We hebben wel op een communicatierichting gewezen maar er moet meer gebeuren en ik weet zeker dat dit onderwerp opnieuw op de agenda van de Raad zal komen.

Wat me steeds meer bezig is gaan houden is dat de Raad voor het openbaar bestuur geen Haagse Raad is. Dat hier vandaag veel mensen zijn die in hun dagelijks leven de wortels in het lokale bestuur hebben is een compliment voor wat we het afgelopen jaar hebben geprobeerd te doen. De noodzaak om met gemeenten en provincies samen tot democratisch controleerbare eenheden komen. Als niet het verband tussen de gemeenteraad en het bovengemeentelijke versterkt wordt dan gaan die decentralisaties uiteindelijk onder in democratie. En niet op in een levende lokale democratie. Dat is een reëel gevaar want er is een gigantisch gedecentraliseerd en er is heel veel ruimte voor decentrale beslissingen gemaakt. Maar als dat niet door gekozen volksvertegenwoordigers wordt beoordeeld en gecontroleerd, maar feitelijk wordt weggezet in organen die min of meer autonoom functioneren, dan schaadt dat op termijn de democratie. Wij hebben geprobeerd om dat aan de orde te stellen. Geleidelijk aan is die aandacht voor het lokale bestuur bij ons centraal komen te staan. Lokaal komen namelijk de kansen en de risico's bij elkaar. We hebben de lokale omgang met de decentralisaties op een unieke manier bij elkaar gebracht in *“Gemeenten in 3D”*. Op onze website is alle informatie van 20 gemeenten daarover voor iedereen leesbaar en toegankelijk gemaakt.

We keken naar raadsleden en naar de krakende lokale democratie. Raadsleden die niet meer dan amechtig achter de papierstromen van het college aanlopen, in plaats van in de samenleving oppakken wat er gebeurt en dat op de agenda van de gemeenteraad plaatsen. Interessant genoeg is dat advies nu al meer dan 10.000 keer gedownload. In het land hebben we een roadshow gehouden maar we hadden wel elke dag ergens kunnen zijn want het sloeg aan, mensen begrijpen het en zoeken naar een weg en ik ben heel dankbaar voor heel veel belangstelling voor die methode van innoveren.

De kwetsbaarheid van politieke partijen hebben we ook aan de orde gesteld en de veranderingen in het politieke landschap toen we over versnippering spraken. Ik kan nou niet zeggen dat de politieke partijen daarvoor bij de Raad in rijen op de stoep stonden te dringen.

Instituties die al jaren bestaan moeten zich herijken op de samenleving. Als we niet willen afglijden naar de democratie van de grote bek, maar echt willen dat onze democratie gevuld wordt door verschillende opvattingen en platforms voor organisaties die daarmee bezig zijn, dan moeten politieke partijen kritisch in ons beeld staan. Dan moet de dialoog over de toekomst van politieke partijen worden gevoerd. Met name met jongeren. Hoe verbind je de sociale media leefstijl met de democratische besluitvorming? En vooral, hoe geef je een reële invloed aan betrokken jonge mensen? Ze zijn er genoeg. Jonge mensen zijn niet ongeïnteresseerd in politiek. Ze worden heel verdrietig en heel moe van vergaderingen van politieke partijen waarin besluiten worden genomen over moties en programma's. Er moet een vorm te vinden zijn waarin de betrokkenheid van jonge mensen rechtstreeks aansluiting kan vinden op onze politieke besluitvorming.

Als je over die hoge stapel adviezen heen kijkt, dan zie je een toegenomen spanning.

- Een spanning tussen de handelingsbekwaamheid van geëmancipeerde burgers en een bestuur dat het bord heel erg vol zet.
- Een spanning tussen burgers onderling door een kloof tussen mensen die zich fijn voelen in hun buurt, in hun werk, in hun leven en de mensen die zich onteigend voelen. Gestimuleerd door Mark Bovens' rapport *"De diplomademocratie"* en de WRR publicatie *"Wat is er mis met maatschappelijke scheidslijnen?"* denk ik dat de Raad voor het openbaar bestuur daar beter naar moet kijken. Een democratie daar hoort iedereen bij. Ook degene die zich niet thuis voelt en uit boosheid thuis blijft of de kont tegen de krib gooit als hij gaat stemmen.
- Een spanning tussen de kortademigheid van de publieke opinie en de noodzaak tot ingrijpende plannen voor de lange termijn. Dat wringt. Bijna geen politiek bestuurder recht de rug als het nodig is voor de lange termijn, als het gaat om de terreur van de actuele politieke realiteit heen.
- Een spanning tussen de productgerichte bestuursstijl en de groeiende noodzaak en de kwaliteit van het proces. Politici willen besluiten nemen en producten maken. Dit gaat elke keer opnieuw over de vraag hoe organiseer ik een proces van participatie? Hoe zorg ik ervoor dat ik zo werk dat mensen zich aangesproken voelen en daaraan meedoen?
- Een spanning tussen ieder voor zich en een consistente verdediging van de rechtsstaat en de grondrechten. Alle grondrechten! Niet alleen dat we mogen discussiëren en opvattingen geven maar ook de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van onderwijs ed.

Te midden van zoveel spanningen vormen het parlement, de onafhankelijke rechters, de universiteiten, de vrije onafhankelijke pers (die elke dag opnieuw verdedigd moet worden), allemaal instituties om trots op te zijn! En ja, daar horen ook strategische doelen bij.

Ik wil daarom tot slot een wens uitspreken. Ik zou wensen dat Ronald Plasterk, wanneer hij het ministerie verlaat, een klein geel plakkertje op zijn bureau achterlaat. En ik zou graag willen dat hij op dat plakkertje zou schrijven "Zo goed als wij de economie moeten innoveren, moeten wij het openbaar bestuur innoveren en dat kost geld. Wanneer wij honderden miljoenen uittrekken, ieder jaar opnieuw, om in de economie innovatie uit te lokken, dan hoort ook zo'n bedrag beschikbaar te zijn voor de democratie." Dit is wel een heel lang geel plakkertje. Eigenlijk moet hij gewoon erop schrijven *"Geen democratie op een koopje!"* Daar gaat het om.